

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu.

Čović, Borivoj

1991

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/items/86e90245-aeec-4ea6-996e-76cd89ebb7fd>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

UDC 903.2/.5"637/638"(497.1)+572"653"(497.1)(082)

UDC Benac A. +012+937/938+807.5(082)

YU ISBN 86-7123-032-5

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA
KNJIGA XCV

ODJELJENJE DRUŠTVENIH NAUKA
KNJIGA 27

ZBORNİK RADOVA
POSVEĆENIH AKADEMIKU
ALOJZU BENCU

Redakcioni odbor

Edina Alirejsović, Borivoj Čović, Milorad Ekmečić, Desanka Kovačević-Kojić

Glavni urednik

Borivoj Čović,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

SARAJEVO 1991.

AMFORE KASNOREPUBLIKANSKOG DOBA I NJIHOVA PRODUKCIJA U DALMACIJI

NENAD CAMBI
Filozofski fakultet, Zadar

Apstrakt. U ovom radu autor, na temelju žigova na amforama tipa Lamboglia 2 i jednog poklopca amfore, te njihovim dovođenjem u vezu s dva natpisa na kamenu, pokušava dokazati da su se takve amfore izrađivale i u antičkoj Dalmaciji. Te su amfore, inače, najčešći tip koji se pojavljuje na istočnoj jadranskoj obali, i nije isključeno da su ih i otuda širili trgovci po drugim dijelovima Sredozemlja.

U referatu o rimskim amforama iz Dalmacije na simpoziju »Amphores romaines et histoire économique, Dix ans de recherches« u Sieni 1986. godine, čija su akta nedavno izišla¹, ustvrdio sam da su se amfore tipa Lamboglia 2², odnosno tzv. kalabrijske i apulske amfore³, koje su najrasprostranjeniji tip na istočnoj obali Jadrana⁴, izrađivale i u antičkoj Dalmaciji. Taj zaključak izveo sam na temelju nekih indicija koje nudi hercegovački kraj. Na taj način se pokazuje da je tip

¹ N. Cambi, *Anfore romane in Dalmazia*, u »Amphores romaines et histoire économique, dix des recherches«, Siena 1986, Roma 1989, str. 311 i d.

² N. Lamboglia, *Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana (II—I secolo a. C.)*, Rivista di studi Liguri 21, 1955, str. 262 i d. O tom tipu amfora usp. G. Volpe, *Le anfore romane del museo »G. Fiorelli« di Lucera*, Annali della Facoltà di lettere e filosofia, Università degli studi di Bari XXV—XXVI, 1982—83, str. 21 i d. M. T. Cipriano—M. B. Carre, *Production et typologie des amphores sur la côte adriatique de l'Italie*, u »Amphores romaines et histoire économique, dix ans de recherche«, Siena 1986, Roma 1989, str. 77 i d. E. L. Will, *Relazioni mutue tra le anfore romane. I ritrovamenti in oriente alla luce dei dati ottenuti nell'occidente*, u »Amphores romaines et histoire économique, dix ans de recherches«, Siena 1986, Roma 1989, str. 302 i d.

³ O tome usp. A. Tschernia, *Le vin de l'Italie romaine*, Rome 1986, str. 54 i d.; M. T. Cipriano—M. B. Carre, o. c. str. 80 i d.

⁴ Oko osamdesetak podmorskih arheoloških lokaliteta na istočnoj obali Jadrana sadrži takve amfore.

imao opće jadransko proširenje i produkciju, iako su lončarske peći koje su radile ovakve amfore otkrivene samo u nekim krajevima južne Italije uz jadransku obalu⁵.

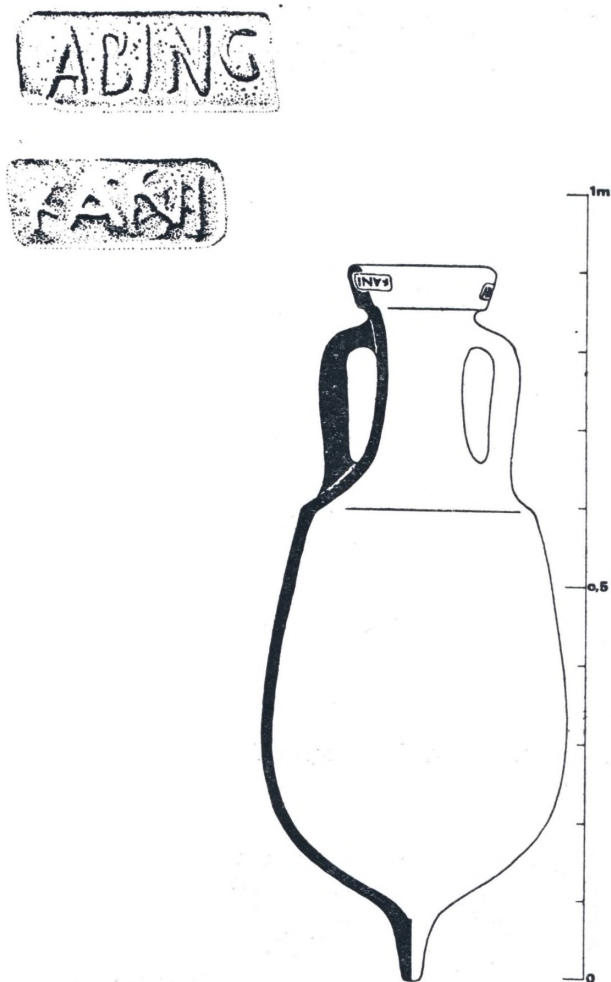
Sl. 1. Stanići-Ćelina. Amfora tipa Lamboglia 2 sa žigovima PHIL · F i KANI u Arheološkom muzeju u Splitu.

Navest ću, samo u najkraćim crtama, razloge koji su me naveli na takvo razmišljanje⁶. Prigodom istraživanja podmorskog arheološkog lokaliteta Stanići-Ćelina, nešto istočnije od Omiša, nađene su amfore tipa Lamboglia 2, sa ili bez žiga. Najčešći žig je KANI: jedamput združen s PHIL · F (na drugoj strani usne) (sl. 1), dva puta zajedno s ABING (sl. 2) i, konačno, samo KANI (sl. 3). Očito je da KANI ne pripada kognomenu lončara koji je izradio posudu, jer da to zaista jest tako, tada ne bi bio združen s PHIL kod kojega ono F, bez sumnje znači F(ecit). Ovaj posljednji žig je nađen i na jednom fragmentu amfore iz Narone (sl. 4). Vjerojatno da je bio združen s žigom KANI, ali se taj nije očuvao s obzirom da je preostao samo manji dio usne.

⁵ Usp. karte koje donose M. T. Cipriano—M. B. Carre, o. c. str. 83 i dr, sl. 13 i 14. Slika je, očito, nepotpuna kad su u pitanju amfore s našeg područja, a one ne donose ni peći koje navodi G. Volpe.

⁶ Detaljnije o tome usp. N. Cambi, o. c. str. 311 i d.

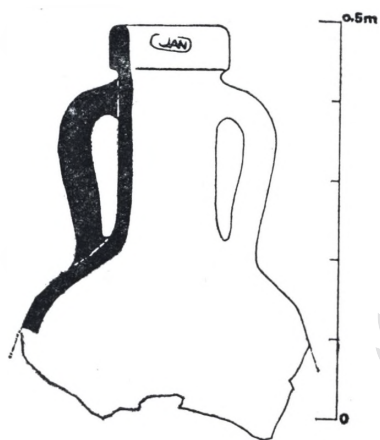
Iako nema dvojbe da to nije otisak iste matrice kao i onaj iz Stanića-Čeline, ipak oni su neobično slični po obliku slova, obliku kratice itd., što upućuje da se radi o istoj radionici.

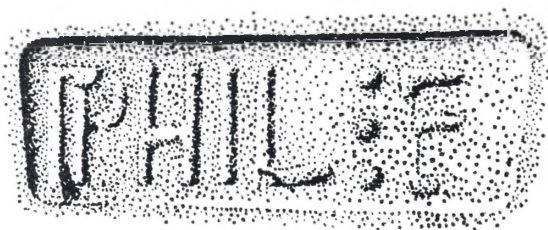
Slj 2. Stanići-Čelina. Amfora tipa Lamboglia 2 sa žigovima ABING i KANI u Arheološkom muzeju u Splitu.

Prema tome, ako KANI nije ime lončara, onda je ono, po svoj prilici, kognomen vlasnika sadržaja amfore (vino). Kako je KANVS vrlo rijedak kognomen koji se još rjeđe javlja pisan s K, on se može dovesti u vezu s poznatim natpisom u čast Oktavijana i njegove pobjede nad Sekstom Pompejem koji daju uklesati braća Gaj Papije

Celso i Marko Papije Kano (Kanus)⁷. Vrlo je vjerojatno da su braća Papii Italici⁸, koji su dobili zemlje u blizini Narone, proizvodili vino, a ono je i danas u tim krajevima izuzetno dobre kvalitete. Ako su došli iz južne ili srednje Italije, a vrlo često je upravo taj etnički element naseljavan u našim krajevima, tada su upravo oni mogli preneti formu amfore Lamboglia 2. Onda je lako razumjeti da se južno-ili srednjoitalska forma posude pojavljuje i na istočnoj obali Jadrana.

Sl. 3. Stanići-Celina. Amfora tipa Lamboglia 2 sa žigom KANI u Arheološkom muzeju u Splitu.

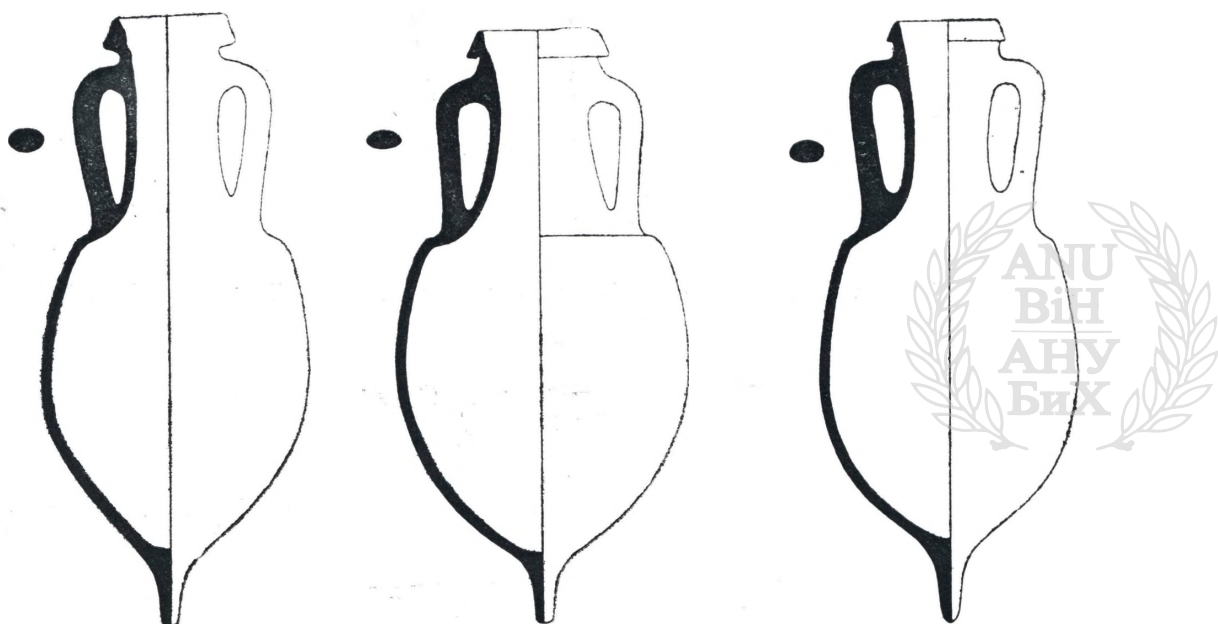
Sl. 4. Narona. Fragment amfore sa žigom PHIL · F. Arheološka zbirka Vid. Mjerrilo 1 : 1.

⁷ CIL III 14265.

⁸ Usp. G. Alföldi, *Bevölkerung und Gesellschaft der römischen Provinz Dalmatien*, Budapest 1965, str. 136; G. Alföldi, *Personennamen der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969, str. 107.

U prilog takve interpretacije ide i činjenica što je slovo K na natpisu i amfori istog oblika, tj. što ono ima izduženu vertikalnu hastu, dvije kose su pak znatno kraće. Osim toga, taj se tip amfore, Lamboglia 2, datira u doba Cezara (znači približno u 50—40. godine prije n. e.⁹, a natpis je točno iz 36. godine prije n. e. Prema tome, mnogo je vjerojatnosti i indicija, ako ne sigurnih argumenata, za pretpostavku o takvom putu i pojavi tog tipa posude na našim obalama.

Radeći navedeni članak nisam imao u vidu i neke dodatne indicije koje potkrepljuju pretpostavku da su se navedeni tip i njegove varijante izrađivali i na našoj obali. Te dodatne, naknadno uočene elemente, pokušat ću ovom prigodom obrazložiti.

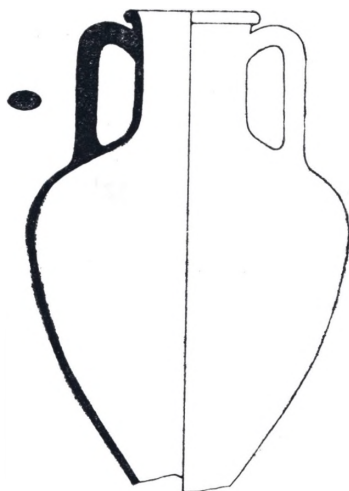

Sl. 5. Vis—Vela Svitnja. Amfore tipa Lamboglia 2. Arheološka zbirka Vis. Mjerilo 1 : 10.

Na lokalitetu Vela Svitnja, uvali u blizini Viške luke (prva uvala na zapadu) otkriven je 1971. godine ležaj antičkog broda s teretom amfora. Ležaj je u cjelini istražen tijekom 1972, 1973. i 1977. godine. Amfore su uglavnom sve vrlo slične (sl. 5), osim jednog jedinog primjerka (sl. 6), a samo manji broj njih je imao žigove. Među njima

⁹ N. Lamboglia, *o. c.* str. 263, sl. 18; M. T. Cipriano—M. B. Carre, *o. c.* str. 80 (sredina 1. st. prije n. e.).

posebno mjesto imaju žigovi M. POT (sl. 7) i L. POT (sl. 8). Ti su žigovi dosta malog formata, a javljaju se na ručkama. U njima valja raspoznati abrevijaciju prenomena i nomena imena dvojice ljudi. Očito je da im nedostaje još kognomen. Ta imena valja pročitati na

Sl. 6. Vis—Vela Svitnja. Kasnorepublikanska amfora. Arheološka zbirka Vis. Mjerilo 1 : 10.

M. POT

Sl. 7. Vis—Vela Svitnja. Žig M. POT. Arheološka zbirka Vis. Mjerilo 1 : 1.

L. POT

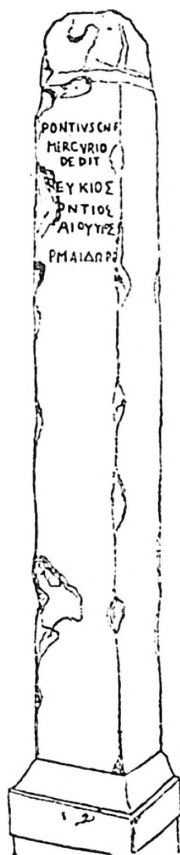
Sl. 8. Vis—Vela Svitnja. Žig L. POT. Arheološka zbirka Vis. Mjerilo 1 : 1.

sljedeći način: M(racus) PO(n)T(ius) i L(ucius) PO(n)T(ius). Nedostatak kognomena proizlazi iz vremena kad su amfore nastale o čemu će još biti riječi u daljnjem diskursu, a to je negdje između 100. i 80. godine prije n. e., o čemu svjedoče tipovi kampanske keramike koja je pronađena u sastavu broskog tereta (vjerojatno je pripadala posadi broda) i analogije sličnog tereta brodova¹⁰.

¹⁰ Usp. teret broda iz uvale Cavalière u Francuskoj (G. Charlin, J. M. Gaspard, R. Lequement, *L' épave antique de la baie de Cavalière* (La Lavandou, Var), *Archeonautica* 2, 1978, str. 9 i d.

Ovdje se postavlja pitanje nije li ova dva imena koja se javljaju na ručkama amfora moguće povezati uz jedan poznati, ali, na žalost, izgubljeni natpis, pisan latinski i grčki, koji je bio pronađen još 1856. godine na dnu padine više Gradine (sl. 9)¹¹. Taj natpis glasi:

L(ucius) PONTIVS GN(aei) F(ilius)
 MERCVRIO
 DEDIT
 ΑΓΓΕΥΚΙΟΣ
 ΠΟΝΤΙΟΣ
 ΓΝ[ΑΟΙΥΥΙΟΣ
 ΕΓΡΜΑΙΔΩΡΟ

Sl. 9. Vis. Natpis Lucija Poncija na grčkom i latinskom. Izgubljen.

Dakle, neki Lucije Poncije, Gnejov sin, posvećuje natpis Merku-ru (Hermesu) bogu trgovine. Očito je da je on trgovac i da ima razlo- ga da spomenik posvećuje »svom« bogu. U Issi koja je tada bila rimska *civitas foederata*, grčkoj koloniji na istočnoj jadranskoj obali

¹¹ CIL III 3076; M. Nikčević, *Epigraphica graeca nova et vetera in Dalmatia reperta*, Diadora 9, 1980, str. 222, br. 12.

u kojoj se govori grčki, novo stanovništvo, što zapljuskuje taj grad i čitavu obalu, uvodi pomalo latinski¹². Ovaj natpis je vrlo dobro svjedočanstvo tog procesa. Iako Daicovici misli da se radi o domorocu¹³, a ne Italiku vjerujem ipak da je u pitanju ovo posljednje, jer što bi domorodac pisao latinski, kad bi njemu sigurno bio bliži grčki, ako živi u Issi. Uostalom, G. Alföldi drži da su Ponciji Italici¹⁴.

Sl. 10. Nin. Poklopac amfore s natpisom C. PONT. PHILARRI CV (prednja strana).

Da li je taj Lucije Poncije, Gnejov sin, očito trgovac, mogao biti vlasnik robe koju je izgubio u brodolomu u neposrednoj blizini Isse? Ako je to njegov brod, znači li to da je on prenosio svoja i tuđa dobra. U tom bi se slučaju radilo o gospodarstvu mješovitog karaktera, proizvođaču, dakle, i brodovlasniku, valjda osrednje snage, koji je trgovao s obalom i neposrednim zaleđem, a nije ipak isključeno da se čak zalijetao i do Italije. Među amforama brodskog tereta iz Vele Svitnje bila je jedna amfora koja je pripadala nekom drugom vlasniku iz iste obitelji, imenom Marcus. Taj je žig, prema obliku, formi slova i abrevijacijama veoma blizak prvom, što upućuje da je bio izrađen u istoj radionici. Sve to dokazuje da je obitelj PONTIA imala određenu ulogu u privrednom životu Isse, a vjerojatno i stanoviti ugled u gradu kad postavlja na javnom dijelu grada spomenik u čast Merkura. Da se radi o isejskoj obitelji upućivao bi i podatak koji nam pruža dosad poznati repertoar žigova na amforama unutar kojega nema nekog sličnog¹⁵. Naravno, da to nije odlučni dokaz, jer se radi o

¹² Italici se trgovci doseljavaju u Issu u 2. ili 1. st. prije n. e. Usp. C. Daicovici, *Gli Italici nella provincia Dalmatia*, *Ephemeris dacoromana* 5, 1932, str. 85.

¹³ C. Daicovici, l. c.

¹⁴ G. Alföldi, *Personennamen*... str. 112.

¹⁵ M. H. Callender, *Roman Amphorae with Index of Stamps*, London 1965, nema te žigove u svom katalogu.

argumentu *ex silentio*, ali, dok kod nas još uvijek nisu obrađeni žigovi na amforama, drugdje u svijetu tom je materijalu posvećena zaista zaslužena pažnja, jer su oni neobično značajni za produbljivanje poznavanja antičke ekonomike.

Nedavno me kolega Zdenko Brusić upozorio na još jedan natpis s imenom obitelji PONTIA, na čemu mu ovdje srdačno zahvaljujem. Taj je natpis na poklopcu amfore pronašao prilikom arheoloških istraživanja u plitkom moru antičke luke u Zatonu kod Nina (sl. 10, 11). Na poklopcu se jasno čita u krug: C(ai) PONT(i): PHILARRI CV. Dakle, na tom natpisu čitamo ime nekog Gaja Poncija Philarra (u genitivu), što očito pokazuje da je njegov teret amfore. Dva posljednja slova su, bez sumnje, brojevi (105) koji označavaju libre. To bi značilo da je amfora držala oko 30 ili nešto malo više litara vina, što približno odgovara zapremini većine vinskih amfora. Te naznake zapremine nalaze se obično na samoj amfori ispisane bojom, kao što je slučaj kod hispanskih amfora, ali one su, obično, deklaracija portorija¹⁶. Naprotiv, na čepu amfore je naznaka vlasnika tereta. Šteta je što se amfora nije sačuvala, jer bismo tako, barem, znali kojem je tipu posude pripadala. Na donjoj strani poklopca priljepilo se balastno kamenje koje se nalazilo na dnu broda (sl. 11).

Sl. 11. Nin. Poklopac amfore s natpisom Gaja Poncija Filara (stražnja strana).

I ovaj čep s imenom još jednog iz iste obitelji je pokazatelj da su njeni članovi ostali trgovci, a možda i proizvođači vina. Iako nemamo sigurnih podataka, valja ipak pretpostaviti da je Gaj Poncije

¹⁶ Usp. na pr. B. Liou, *Les amphores à huile de l' épave Saint-Gervais 3 à Fos-sur-mer: premières, observations sur les inscriptions présentes*, u »Production y comercio del aceite, en la antigüedad«, I Congreso internacional, Madrid 1980, str. 164 i d.

Philar bio Isejac i da je nastavio raniju obiteljsku tradiciju prodajući vino i u sjevernoj Dalmaciji. Kažem kasnije, jer je očito da je natpis kasniji od prethodnih. Naime, taj čovjek ima već kognomen što bi bio znak da je kao i braća Papij iz 36. godine dobio taj dio imenske formule, dok njegovi prethodnici svojih tridesetak godina ranije to još uvijek nemaju. Vjerojatno je, dakle, da je spomenuti poklopac iz druge polovine 1. st. prije n. e., ili neznatno kasniji. Možda je Philarrus bio unuk ili praukun Lucija ili Marka Poncija iz Isse, ali mogao je biti i njihov oslobođenik koji se bavio istim poslom.

Zanimljivo je da su i Papij i Poncija, iako Italici, imali kognomen koji je grčkog podrijetla ili pisanja (Kanus, Philarrus). Za onaj Cel-sus to već nije moguće potvrditi. Ako su oni iz južne Italije koje je imalo grčkog stanovništva ili koje je bilo pod grčkim kulturnim utjecajem, tada nije čudno što imaju taj dio imenske formule grčkog karaktera¹⁷.

Amfore na lokalitetu kod Vele Svitnje također pripadaju tipu koji je neobično srodan formi Lamboglia 2, samo su nešto ranije i pripadale bi sulanskoj varijanti¹⁸. Taj tip amfora još uvijek nije do kraja proučen i njegovi prelazni oblici od grčko-italskih su nejasni, jednako kao i njihova transformacija u tip Dressel 6A (istarske amfore)¹⁹. Nema dvojbe da bi proučavanja na našem terenu mogla biti u tom pravcu neobično korisna.

U svakom slučaju, dakle, valja pretpostaviti da su se i u našem priobalju radile amfore spomenutog tipa prema uzorima koji su nastali u južnoj Italiji. Jednostavno, veliki broj ležajeva s teretom tih amfora, a također i veliki broj njih pronađenih na kopnu nije mogao biti isključivo importiran iz Italije. Tip se razlikuje od formi koje su upotrebljavali grčki kolonisti u Issi, pa valja pretpostaviti da su ih sve brojniji trgovci i doseljenici iz južne Italije donijeli i počeli proizvoditi koncem 2. i u 1. st. prije n. e. To je u skladu sa sve prisutnijim etničkim elementom iz tih krajeva. Prema tome, taj tip amfora je općenito jadranski, bez obzira na njegovu italsku genezu. Mislim da nam gornji natpisi daju pravo na takav zaključak, iako do sada još nisu pronađene lončarske peći u kojima su se izrađivale. Istočnojadranski trgovci su se zalijetali i do drugih mediteranskih obala, nastavljajući tradiciju isejaca, o čemu svjedoče žigovi (ABING) i tipovi amfora u Grčkoj (Lamboglia 2)²⁰. Isejsku su trgovinu nastavili, dakle, i novi doseljenici. Da Isejci nisu trgovali izvan svojih matičnih voda, kako bi se njihovo vino pročulo toliko daleko (Agatarhid iz Knida).

¹⁷ Usp. *bilj.* 8.

¹⁸ N. Lamboglia, *o. c.* str. 263, sl. 17.

¹⁹ Usp. M. T. Cipriano—M. B. Carre, *o. c.* str. 84 upućuju na veliko šarenilo varijanata u koje se još uvijek ne da staviti nešto više reda.

²⁰ M. T. Cipriano—M. B. Carre, *o. c.* str. 85; E. Lyding Will, *o. c.* str. 302.

AMPHORAE OF ROMAN LATE REPUBLICAN PERIOD AND THEIR PRODUCTION IN DALMATIA

S u m m a r y

In his contribution to the conference »Amphores romaines et histoire économiques. Dix ans de recherches« held in Siena in 1986 the author assumed that some amphorae Lamboglia 2 found in the eastern Adriatic could be produced there. The evidence for such a supposition was the fact that the stamp KANI appears on amphorae from the shipwreck in Celina near Omiš. They might belong to Marcus Papius Kanus who together with his brother Gaius Papius Cel-sus dedicated an inscription (CIL III 14265), found at Tasovčići (Herzégowina), to Octavian's victory over Sextus Pompeus. So Marcus Papius Kanus might be the owner of a part of the cargo, since both amphorae and inscription date from the same period (second half of the 1st century B. C.).

In the paper the author presents new evidence for his thesis. The stamps M(arcus) PO(n)T(ius) and L(ucius) PO(n)T(ius) among the amphorae Lamboglia 2 type discovered on the shipwreck in Vela Svitnja near Vis, on the island of Vis, might have been linked with the bilingual (Latin and Greek) inscription, dedicated to Hermes by a certain Lucius Pontius (CIL III 3076). Both amphorae and inscription belong to the same period (first half of the 1st century B. C.). So a part of the shipwrecked cargo from Vela Svitnja might also belong to family Pontia from Issa.

Recently in the shallow water near Nin (ancient Aenona) an amphora cover bearing inscription C(ai) Pont(i): Philarri CV (centum quinque) was discovered. It shows that Pontii continued to be merchants and probably producers of amphorae and wine even later.

On the basis of the above mentioned the author concludes that the Lamboglia 2 amphorae were also produced in the eastern Adriatic not only in Italy (western Adriatic coast). Dalmatian merchants must have exported these amphorae in other parts of the Mediterranean.